

КЗ «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича»

Житомирської обласної ради

науково-методичний відділ

«Легенда гранітних берегів»

(Інформаційний дайджест до 225-річчя від дня народження
Густава Пилиповича Олізара (1798-1863))

Житомир, 2023

КЗ «Обласна універсальна наукова бібліотека імені О.Ольжича»

Житомирської обласної ради

Науково-методичний відділ

«Легенда гранітних берегів»

(Інформаційний дайджест до 225-річчя від дня народження
Густава Пилиповича Олізара (1798-1863))

Житомир, 2023

Легенда гранітних берегів: інформаційний дайджест до 225-річчя від дня народження Густава Олізара (Текст) / КЗ «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича»; уклад. З. Димарчук, ред. Н. Карплюк. – Житомир, 2023.– 12 с.

Видання присвячене 225-річниці від дня народження видатного польського письменника, мемуариста, громадського діяча Правобережної України Г.П.Олізара. Матеріал містить біографічні дані, знайомить читача з життям, громадською діяльністю та літературною творчістю поета.

Даний матеріал буде доцільним бібліотечним працівникам, всім, кому цікава краєзнавча, літературна спадщина Г.Олізара.

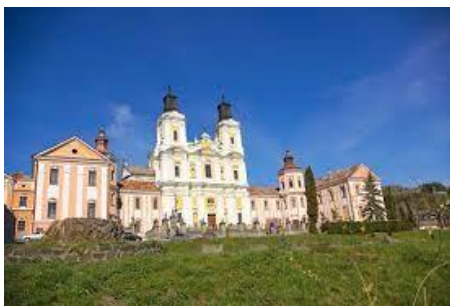
© Житомирська обласна
універсальна наукова бібліотека
ім. Олега Ольжича
Уклад. З.І. Димарчук
Ред. вип. Н.А. Карплюк

Житомирщина багата талановитими людьми. Тут народилися та проживали видатні громадські діячі, українські, польські, єврейські письменники, класик англійської літератури Джозеф Конрад, французький письменник Оноре де Бальзак.

Тут, в Коростишеві, 2 травня 1798 року в день шанування католицького свята Атаназі народився один з представників роду Олізарових Густав Атаназі Ерасм – Густав Пилипович Олізар про якого будуть писати і згадувати історики та літератори. Він був один із двох синів у родині Пилипа Нареуша, впливового громадського та політичного діяча, одного з фундаторів Кременецької гімназії, члена Академії наук та Економічного товариства у Флоренції, автора декількох публіцистичних книжок. Батько відзначався незалежним характером, принциповістю і водночас щирою гостинністю та високою освіченістю. Мати Густава – Людвіка Шчит була із заможної польської родини. Від 1565 року і до середини XIX ст. рід графів Олізарів був власником Коростишева та прилеглих земель. Землі маєтку давали хороші прибутки від залізорудного та лісопереробного промислів. У помісті була побудована каплиця для костьолу, камінний храм Різдва Пресвятої Діви Марії, який був родовою усипальницею та окрасою міста. У 1785 році була відкрита лікарня та школа. Багатий родовий архів та бібліотека приваблювали просвітителів та вчених до Коростишева: Тадеуша Чацького, драматурга та вченого Алойзу Фелінського, вченого та публіциста Францішека Рудзьського, католицького письменника Євгена Роговита, літератора Яна Липомана.

Це було перше літературне та інтелектуальне оточення, яке мало особливий вплив на формування політичних поглядів та літературних смаків майбутнього поета та громадського діяча Г.Олізара.

Брат Густава Олізара – Нарцис, згодом був відомий як громадський, політичний діяч, письменник-мемуарист, автор книг з гострих політичних проблем, активний учасник польського повстання 1831 року. Його перу належать: «Оповідання про сусідство», «Мемуари оригінала» а також декілька публіцистичних книг.

Дитинство Густава пройшло без матері – вона рано померла і тому його вихованням і навчанням займалися спочатку гувернантки, а з 1808 року його разом з братом взяв під свою опіку їх родич – директор Кременецького ліцею Ф. Чацький. Навчальний заклад, на той час, був один з найбільш відомих і престижних. Густав не закінчив повний курс навчання, так як змушений був супроводжувати до Італії хворого батька. Тут, у 1816 році, після тяжкої хвороби батько помирає.

Відвідини Бадена, Венеції, Риму, Відня та багато інших міст та містечок справили на майбутнього поета та перекладача незабутнє враження. Ця, дещо вимушена подорож, сприяла самовідданій любові до перекладів Максима де Адзельо, Данте, Джана Батиста Касті. Крім яскравих вражень, молодий граф привіз до Коростишева молоду дружину графиню Кароліну де Моло, яка була придворною дамою сестри імператора Наполеона. Та через погані стосунки з батьками дружини змушений був розлучитися в 1819 році, хоч на той час мав сина Кароля та доньку Людвігу.

У цей час Густав особливо багато спілкується з творчою інтелігенцією, читає польську і західно - європейську літературу, захоплюється поезією. З цього періоду починаються перші літературні спроби під турботливим керівництвом відомого поета-драматурга і перекладача Ф. Фелінського, який редагує його вірші і сприяє публікації у Варшавському збірнику «Наукових вправ». Першим перекладеним з французької мови і опублікованим був вірш «Листок» А.В. Арно. Вірш мав велику популярність. Під художнім образом зірваного і гнаного вітром листка вбачався політичний вигнанець, якого переслідують деспоти.

В бібліотеках Польщі і до нині знаходяться ще декілька десятків творів Густава Олізара різних за жанрами та тематикою, які відносяться до раннього періоду творчості. Серед інших – «День бідного вигнанця з власного дому» (1818), «Статуї на камінні» (1819), «Вуж та оса», «Мотиль та бджілка» (1820), «Вірш на честь приїзду княгині Трубецької» (1821), «Вірш до Фелінського» (1822) та віршована повість «Бричка».

Після смерті А.Фелінського Густав присвятив його пам'яті найбільш значний твір раннього періоду «Зібранню друзів Св. пам'яті А.Фелінського», в якому автор обіцяє пам'ятати якою святою втіхою була і залишиться ця людина. Скоро в Коростишівському маєтку на одній з найбільш мальовничих скель над Тетеревом, там, де любив сидіти автор трагедії «Барбара Родзевіль» було вибито ім'я «FELLICSKI».

Вірші Густава Олізара високо цінувалися його співвітчизниками, зачувались на пам'ять, а автора порівнювали з А.Міцкевичем.

У віці 23-х років О. Густав обирається маршалком Київської губернії, живе в Києві, здружується із місцевим губернатором Бухариним і героєм війни 1812 року генералом М.М. Раєвським та опиняється у вирі суспільно-політичних подій. В цей час він перебуває в членах масонського ложа «Об'єднаних слов'ян» куди входили російські офіцери та представники польської шляхти. Густав дотримувався демократичних поглядів, намагався пом'якшити права кріпаків і часто виносив обговорення цих питань на громадські збори. Діяльність ложа була під таємним наглядом поліції. Крім цього, він був членом масонських лож «Сучасна таємниця» в Дубно та «Увінчана добродієність», що діяла у Рафалівці. Як пізніше виявилось, серед членів цих угруповань було багато недоброзичливих. Після придушення

польського повстання 1825 року Олізаром зацікавились слідчі, і 4 січня 1826 року підозрілого поляка арештовують і відправляють у Петропавлівську фортецю з повідомленням коменданту, щоб графа Олізара утримували суворо, але добре. Разом з ним були арештовані М.Бестужев-Рюмін, С.Муравйов-Апостол, О. Ходкевич. Через місяць, за недостатністю доказів Густав був звільнений. Так скінчилась його трагікомічна декабристська епопея. В цей час була написана поема «Святина болю», в 2-х частинах, яка була насичена політичними поглядами та ілюзіями. Олізар вважав себе письменником, і в першу чергу ліричним поетом. В 1840 році у Вільно було надруковано його збірку віршів «Загадки», яка була одна з найкращих не лише олізаровської лірики, але і польської любовної лірики періоду романтизму. В ній знайшли місце всі перепетії, відтінки нерозділеного любовного почуття. Спільно з С. Монюшко була написана опера «Ванда», комедія «Чай у пані Наудальської». Цим творам

передували події в сім'ї військового генерала М.М.Раєвського, і відношення генерала для Густава, було прагматичним і дуже приємним. Густав Пилипович часто відвідував київський дім Миколи Миколайовича, насолоджувався розумними бесідами його дочок, які ще й мали неабиякий музичний талант, а Марія мала чудесний, поставлений італійськими педагогами голос. Її ніжним співом насолоджувалися О.Пушкін та друзі-декабристи. Вона ж була для Густава тією ж Беатріче, якій було присвячене поетичне натхнення поета. Провідне місце у творчості Густава займали цикли любовно-філософської лірики, пов'язаної з іменем цієї жінки.

Густав і Марія були знайомі ще з дитинства, коли Раєвські в 1811-1812 роках жили в Радомишлі, за 20 км від Коростишева, де жив Олізар. Наступна зустріч їх відбулася в 1820 році в Києві і Марія справила на нього незабутнє враження. У 1830 році Густав пропонує їй руку і серце, та на сімейній раді вона безповоротно відмовилася стати його дружиною. Батько Марії також відмовляє йому, обумовлюючи це різними національностями та віросповіданнями, що було нездоланим бар'єром в той час. Цим генерал наклав ніби вето на заміжжя Марії та Густава. Ця відмова приголомшила поляка і він скоро відїздить в своє кримське помістя – Артек, яке претензійно назвав по-грецьки – «Карді Ятрікон» (ліки серця). Тут він деякий час жив усамітнено, писав сонети про свою нероздільну любов. У цьому маєтку він зустрічався лише з Адамом Міцкевичем, Грибоєдовим і Ржевуцьким.

Усамітнення графа жваво обговорювалось і обростало домислами, про що А. Міцкевич згадував в одній із своїх «кримських сонет» – «Аюдаге», а О.Пушкін в посланні «Графу Олізару». У 1824 році Густав пише один з найкращих і значних своїх творів «Пушкіну». Обидва поети на той час переживали майже схожу духовну кризу.

В цьому маєтку за 2 роки усамітнення Густав повністю віддається музі, сподіваючись, що байдужа Марія відвідає ці місця та погляне з жалістю та співчуттям до нього. Він пише щирі, сповнені драматизму та ніжності рядки в поезіях «Прощання з Амірою», «Надія», «Кохання», «Заручини» та перекладає поему «Сади» Деліля. У 1825 році Олізар пише автобіографічний вірш «Шлюб», в якому йдеться про важкі переживання в ніч на 11 січня, коли

він прокрався до Київського православного храму, де мало відбуватися вінчання М.М.Раєвської та С.Г.Волконського і там лишився до світанку, а потім спостерігав за процесом укладання шлюбу. Цій події він присвятив вірш «Колись, Маріє, біда нас роз'єднала». Почуття до коханої було щире і тривало все життя.

Проїшли десятиліття і Густав, який прожив бурхливе життя, знову побачив свою Беатріче. У 1859 році, після повернення із сибірського заслання декабриста С.Г.Волконською із дружиною Марією, яка ділила його долю до кінця своїх днів, відбудеться випадкова зустріч у Дрездені через 34 роки і ця зустріч була останньою, незадовго до смерті Марії.

Г.Олізар намагається змінити своє життя, і в 1830 році одружується на графині Ж. Ожарівській. Та, коли розпочалося польське повстання, він не приховував свого співчуття до його учасників, за що й поплатився сам та члени його родини. Густава з дружиною, яка добровільно поїхала з ним, вислали до Курська, а братів Карла та Пилипа було засуджено до 20 років каторжних робіт Сибіру. У подальшому – Густав не прийматиме участь у політичному житті.

Через два роки Олізар повертається у своє коростишівське помістя. Почав вникати в проблеми містечка, переймався життям простих людей, був гарним сім'янином і господарем, мав велику повагу від людей. Густав був людиною найширших захоплень. Завдяки зусиллям господаря було облаштовано парк, який перетворився в один з найчудовіших зразків садово-паркової архітектури середини XIX століття. Устрій тут поєднував теперішнє його життя з минулим, яке нагадувало події, що відбувалися з ним в інших країнах та навіювало спогади про дорогих його серцю людей. Гарний ландшафт біля р.Тетерева та його берегів, навислі гранітні скелі допомогли здійснити цей задум. До нинішнього часу можна розпізнати написи на них : «Марія» (на знак незабутньої любові), «Фелінський» (в пам'ять поета-друга), «Михайло» (Бестужеву-Рюміну) та інші.

За розпорядженням господаря було збудовано окреме приміщення картинної галереї, де були виставлені картини Смалевича, членів сім'ї Олізара, портрет короля Станіслава Августа. Також тут знаходились твори італійських художників епохи Відродження та кращі полотна польських художників XVIII та першої половини XIX століття. В окремій камінній будівлі,

що знаходилася на обривистому березі річки, розміщувався архів та бібліотека з цінними та рідкісними виданнями, яка нараховувала кілька тисяч томів, при чому більшість книги була видрукувана ще у XV-XVI столітті. Тут знаходилось і цінне, рідкісне видання Вергілія.

У 1837 році Г. Олізар відкрив у Коростишеві, на базі місцевих джерел, один з найперших у Південно-Західному краї водолікувальний заклад. Він був розрахований на 60 хворих, які приїздили на лікування з різних куточків країни та з-за кордону.

При Коростишівському приходському костьолі він організував школу для дітей селян та міщан, де вчителював його син Карл. Навчання велось українською, польською та російською мовами, а для практичного вивчення використовувались твори А. Міцкевича, Т. Шевченка, І. Крилова. Великі кошти було вкладено на оздоблення костьолу та ремонт двох православних церков. Для німців-протестантів було побудовано церкву та школу.

У 1844 році Олізар збирає і передає до Київської археологічної комісії 849 древніх актів, які були згодом частково видані у «Пам'ятниках, виданих Тимчасовою комісією для розбору древніх актів» та в «Архіві Південно-Західної Росії» у Києві. У 1852 році Густав підготував і передав царю проект умов переводу селян на арендну платню та організації селянського банку. Але кримська війна завадила цьому.

Старий батьківський парк було реорганізовано і він слугував Густаву як «сховище» для усамітнення його романтичної душі, як ціль заглибитись в особистий світ. Це дозволяло відійти від реального похмурого світу та сприяло залишитись наодинці з близькими людьми та однодумцями.

Недивлячись на те, що поряд була річка, Густав облаштував штучні ставки на різних рівнях місцевості на верхній, середній та нижній тересах, поряд були розміщені альтанки, повіті плетючими трояндами. Із дерев, висаджених в парку, переважали лісові породи: дуб, сосна, клен, ялина. Росли тут немало й екзотичних дерев, які були привезені із кримського помістя, Італії, Франції та Німеччини. Все це створювало прекрасний «швейцарський» ландшафт. Особлива турбота приділялась квітам та гірським

травам, якими були покриті скали. Гранітна скала, кругом якої було висаджено ялини, де любив працювати А.Фелінський, була названа Густавом в честь друга і домінувала в ландшафті. Вся ця краса давала привід називати коростишівський парк Олізара «Поліською Швейцарією», який був включений до історичних парків. Слава його була відома далеко за межами Коростишева і дійшла до Парижа. За двадцять років спокійного життя і приємних турбот графа, маєток його було не впізнати.

40 - ві роки XIX століття – найактивніший період творчості Густава Олізара. Він підтримує тісні стосунки з Казимиром Любомирським, відомим композитором і автором музики до олізарівського «Італійського сонету з берегів Тетерева» і Станіславом Монюшко – видатним композитором Польщі, з яким співпрацював над оперою «Ванда» лібретто, до якої написав Густав. У 1840 році він видає 2 томи ліричних віршів «Спогади», пізніше виходить брошура «Лист до німецького народу» та зворушливий ностальгічний твір «Гавенди пана Яцика», в якому автор показав себе, як вишуканий оповідач та досвідчений літописець свого часу.

Найглибшим твором Г.П.Густава, підсумком всього його життя стали знамениті «Мемуари», які були видані після смерті автора у Львові у 1892 р. Це ніби енциклопедія Правобережної України. В ній відображено життя Коростишева, Кременця, Житомира, Києва та багатьох інших містечок краю. У цьому виданні – долі сотень людей, котрі активно творили історію XIX століття. Багато з них відомі світу, інші – загубилися у минулому. Та всі вони є значною частиною історії та культури України та Польщі. Без «Мемуарів» Олізара, картини світу у Кременці, декабристський рух та історія літературного розвитку України були б неповні. Цей твір охоплює період 1808-1865 рр. і є цінним джерелом для вивчення суспільно-політичного життя активним учасником якого був сам граф.

Значне місце у творчості Густава Олізара займають переклади, перші спроби яких відносяться до раннього періоду. Це переклади творів з латинської – А. Августина, з французької – Деліля, Арно, Парно Лабрена та Лафонтена. Були перекладені деякі частини трагедії А.Фелінського, зокрема,

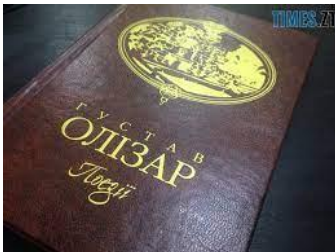
«Барбара Родзевіль», з італійської мови на польську переклади Д.Б.Кастита та Данте, з російської – І. Дмитрієва та Г. Державіна.

Найвизначнішими перекладами, які були надруковані окремими виданнями, стали твори сучасників Густава Олізара – роман відомого англійського письменника і громадського діяча М.Т. де Адзельо «Ніккола де Лаппі» і трагедія австрійського письменника Фрідеріка Хальма «Фехтувальник з Равенни», що побачили світ у двох видавництвах в Лейпцігу у 1856 р. та Брюсселі у 1862 р.

В 1863 році Густав Олізар за станом здоров'я виїжджає до Дрездена, де ще у 1850 році купив будинок. Тут він також в центрі історичних подій. Його дім завжди відкритий для нужденних поляків, яких доля вигнала за межі рідної землі після повстання 1863 року.

В 1865 році Густава Олізара не стало. Господарем маєтку в Коростишеві став син Карл, який служив на Кавказі офіцером драгунського полку.

Густав Олізар був з тих людей, котрі своїм життям привертали до себе серця земляків та іноземців, яких доля, хоч на хвилину, зблизила з ним. «Вони не могли його не любити і не поважати» – написав у некролозі Ю.І.Крашевський.

Перелік відомих імен і важливих фактів показує, що Олізар Пилипович Густав – людина, знайомство з життям та творчістю якої, буде цікаве та бажане для багатьох, кому не байдужа історія рідного краю, хто проявляє інтерес до літератури, чи просто любить поезію та захоплюється особистостями незвичайної долі. Цей високий і трагічний образ людини, помисли і справи якої служили для добра, розквіту культури та освіти, єднав та зближувало польську та українську літературу. Його внесок у цей процес безцінний та значний.

Відомий житомирський поет В.Б.Грабовський у 1999 році переклав поезії Г.Олізара з польської на українську мову. Книга була видана у Варшаві у видавництві «Wspolnota Polska». Видання знайомить читача з поетичними творами польською мовою та їх українськими перекладами, зробленими вперше. Книга має назву «Густав Олізар.Поезії». В ній вірші Олізара звучать українською мовою так само глибоко, як і польською. В ці переклади

вкладено багато праці, високої майстерності і любові поета-перекладача В.Б. Грабовського.

У планах роботи бібліотек на 2023 рік пропонуємо передбачити заходи, присвячені знаному земляку та висвітлити такі теми: «Шляхетний і талановитий рід Олізарів», «Досліди спадку та долі», «Поет землі української», «Олізар – видатний син Коростишівщини», «Г.Олізар – життя, творчість і громадська діяльність», «Загублений в градаціях: життя і творчість Г.П. Олізара».

Для більш детального ознайомлення з життям та творчістю Г.П.Олізара радимо звернутися до таких джерел:

Єршов В.Густав Олізар під пильним оком російського самодержавства //Волинь. -Житомирщина.-№1.-1997.-С.30

Єршов В.Напис на скелі //Пам'ятники України.-1986.-№3.-С.50

Єршов В. Парк наш вікопомний //Ленінським шляхом (Коростишів).-1986.-22 квітня

Єршов В. Перлина рідного краю //Пам'ятники України.-1989.-№2.- С.49

Олізар Густав. Поезії /Пер. з польськ. В.Б.Грабовського; упорядк., ред.польськ. тексту, передмова, прим. В.О.Єршова.-Житомир: МАК, 1999.-144с .

Родичкіна О. Цветники Олизара славились на всю округу //Огородник.-1998.-№10.- С.34-35

Родичкіна О. Густав Олизар – жизнь, творчество и общественная деятельность / О.И.Родичкіна, И.Д.Родичкін //Актуальні проблеми історії і літератури Волині та Київщини: Збірник наукових праць за ред.Єршова В.О.-Житомир: Вид-во «Волинь,1999.- 456 с. В 2 ч.-Ч.1.- 224 с.

Родичкін І.,Родичкіна О. Майстер садово-паркового мистецтва. Життя і творчість Діонісія Міклера в Україні //Архітектура України.-1992.-№3.- С.3

